

ИЗДАДЕНИ СТАРОБЪЛГАРСКИ КНИЖОВНИ ПАМЕТНИЦИ

Макар и частично оцеляло, голямо е наследство, което ни е останало от нашата стара литература. Запазени са ценни паметници в много отношения — чисто църковно-богослужбени книги, философски трактати, енциклопедически сборници от четива, езиково-правописни трактати, правни паметници, хроники, жития, повести, дамаскини и др. Тези паметници са неограничен извор за историята на нашия език, на българската литература, на българската обществена, правна и философска мисъл, на българското изкуство през вековете. И въпреки това тяхно голямо и многостранно значение, у нас малко се работи по издаването и проучването на тези паметници, особено по издаването им. Голяма част от досегашните издания на български средновековни ръкописи са дело на чуждестранни учени, предимно руски.

Трябва да се каже, че от няколко години у нас се забелязва чувствително раздвижване в тази област на научната дейност, изработват се планове за издаване на наши ръкописи. Тъкмо на това раздвижване се дължат двете издания, за които е дума тук: Болонският псалтир и Троянският дамаскин, издадени от Издателството на Българската академия на науките.

Книгата „Болонски псалтир. Български книжовен паметник от XIII в.“ е издадена фототипно от проф. Иван Дуйчев, с дълъг увод и бележки. Веднага следва да се каже, че като един от много известните наши ръкописи „Болонският псалтир“ отдавна е добре познат на науката, върху него са писали доста учени. Изпъкват трудовете на В. Ягич, Словенская псалтырь, 1907 г., и на В. Н. Шчепкин, Болонская псалтырь, 1906 г. Двамата учени са работили почти едновременно, като и двамата са разполагали със самия ръкопис (бил изпратен във Виена и Петербург). Докато Ягич издава текста на Болонския псалтир в съпоставка с други старославянски псалтири, Шчепкин се спира върху палеографските, художествените и езиковите особености на „Болонския псалтир“, дава едно образцово изследване в тази на-

сока. Голяма е заслугата на Шчепкин още в едно отношение — той решително поставя ръкописа във времето на цар Иван Асен II, датировка, която сега е общоприета.

Както се вижда, текстът на „Болонския псалтир“ е отдавна познат и изследван в науката. Независимо от това, неговото фототипно издаване е полезно и нужно, защото дава възможност на широк кръг учени непосредствено да се занимават с ръкописа, а не да се водят само по изнесеното от Ягич и Шчепкин; по думите на издателя то „ще направи паметника най-широко достъпен и чрез това ще създаде здрава основа за по-нататъшни и по-задълбочени проучвания на неговото писмо и език, на съдържанието му, на неговата украса и съдържателите се по неговите страници приписки“ (стр. XXXVI). Немалко значение има ръкописът и за историята на българската музика, понеже по страниците му се намира старинно нотно писмо. Характерна особеност на „Болонския псалтир“ е и това, че съдържа много глаголически букви, думи и дори цели редове, което рядко се среща в наши стари ръкописи. Този факт дава основание на проф. Б. Цонев да счита, че „Болонският псалтир“ е преписван направо от глаголически ръкопис“.

Мисълта, че текстът на „Болонския псалтир“ възхожда към старобългарски превод от времето на „Златния век“ на нашата литература, е изказвана и по-рано, но важно в случая е, че тя отново се изказва и поддържа и от проф. Дуйчев. Езиковите особености на паметника свидетелствуват за такава връзка, а това е твърде важен факт в историята на нашата стара литература, пуснала дълбоки корени в западните предели на българската държава, поради което в село Равне (или Рамне), близо до Охрид, по времето на цар Иван Асен II бил преписан един екземпляр на псалтира от малкоизвестните днес български книжовници Йосиф и Тихота. На лист 126 те оставили следната ценна бележка: Помѣни, господи, раба своѣя Иѡсифа и Тихотѣ, съзавша книги сѣѣхъ съ божиѣхъ помошѣхъ и свѣтѣхъ богородицѣхъ приснодѣвѣхъ.

Мариж, Писашж же сѧ въ Охридѣ градѣ въ сѣлѣ рекомѣмъ Равне, при цари Асѣни българскимъ”.

(Поменѣ, господи, твоите раби Йосифа и Тихота, които с помощта на бога и на светата приснодева Богородица Мария написаха тази книга. А това се писа в града Охрид, в селото Равне, при българския цар Асен).

Книгата се състои от две части — увод и бележки от проф. Дуйчев и фототипно възпроизвеждане на целия ръкопис, състоящ се от 264 листа, голям формат, 27—20 см. Текстът е на две колони — отляво, с едро, четливо писмо са Давидовите псалми, а отдясно с по-ситно писмо — тълкуванията към псалмите, приписвани (според ръкописа) на Атанасий Александрийски (IV в.). Фотоснимките са хубави, четливи, дават ясна представа за състоянието на самия ръкопис. Дадени са и няколко цветни снимки. Всичко това улеснява изследователя в много посоки, той разполага с оригиналния текст. Понеже посочените по-рано цифрени означения на листовите навсякъде не са ясни, било е нужно листовите да бъдат означени на всяка страница при изданието. Това щеше да улесни намирането на търсен лист.

Уводът е важна част на тази книга. С характерната за него богатата библиографска осведоменост, проф. Дуйчев подробно проследява зараждането и развитието на научния интерес към „Болонския псалтир“, разкрити са важни моменти из историята на научното изследване на този ценен български книжовен паметник от XIII в. Най-интересни страници из тази история са сведенията за ранното въвеждане на „Болонския псалтир“ в научната литература, още от 1698 г., от издателите на съчиненията на Атанасий Александрийски, после от Бернар дьо Монфокон (1702 г.), Николо Антонели (1746 г.) и други западноевропейски културни дейтели. Пръв Николо Антонели издава част от текста на „Болонския псалтир“ — около две страници (Дуйчев дава факсимилета от тях, стр. XII—XIII).

След като накратко се разглеждат заниманията на Йосиф Добровски, Вартоломей Копитар, Фр. Миклошич (пръв в науката отбелязва, че паметникът е български, българска редакция), И. И. Срезневски, Ал. Ходико (пръв посочва необходимостта от пълно издание на ръкописа), Марин Дринов, В. И. Срезневски, В. В. Качановски, проф. Дуйчев основателно се спира по-подробно върху изследванията на В. Н. Шчепкин и В. Ягич, които представляват втори важен момент в историята на проучванията върху нашия ръкопис. Към тази група следва да се причислят и заниманията на проф. Б. Цонев, по-специално неговия „Отзив о сочинении В. Н. Шчепкина „Болонская псалтирь“.

Две характерни черти има уводът. Първо — изгражда се въз основа на богатата библиографска осведоменост и на непосредно за-

познаване с изворите. Второ — въпросите из историята на българската средновековна култура и литература се разглеждат на широка основа, дири се постоянно връзка с културните ценности на нашия народ, като се поставят в естествен досег с културата на други народи, преди всичко на гърци и сърби. Интересни мисли се изказват напр. относно произхода на тератологическия стил в старите славянски ръкописи, за връзката на ръкописи, възникнали в Охридския край, с ръкописи от Източна България и др.

Проф. Дуйчев само споменава за заниманията на Добровски и Копитар, а тук можеше да даде по-пълно тяхната оценка за паметника, както е постъпил спрямо други учени. Било е нужно да се предаде изцяло, ако не и фототипно, текста на залепения върху вършената страна на корицата лист, среднобългарска редакция, имащ и геометричен орнамент. И особено, ако листът е от XII—XIII в., от което време имаме малко запазени ръкописи.

*

У нас има богата традиция на така наречената дамаскинарска книжнина, водеща началото си от втората половина на XVI в. Между многото известни дамаскини е и Троянският дамаскин, писан през XVII в. Този ръкопис е отдавна познат на науката, за него пишат Л. Милетич (1908 г.), П. Орешков (1912 г.), Б. Цонев (1919 г.) С. Б. Берштейн (1957 г.), Донка Петканова (1965 г.). Той се съхранява в ръкописната сбирка на БАН и е описан подробно от Б. Цонев — „Славянски ръкописи в Българската академия на науките“ (Сборник БАН, VI, 1916, стр. 62—68). Въпреки неговите езикови и художествени достойства, въпреки даваната висока научна оценка, досега той оставаше неиздаден. Б. Цонев напр. за него пише през 1919 г.: „Твърде ценен новобългарски паметник от XVII в., най-правилен и най-художествен от всички новобългарски дамаскини, писан на средногорско наречие... украсен с хубави заглавки, заставки и цели изобразения“ (Вж. Б. Цонев, История на българския език, I, София, 1919, стр. 285).

Този наш ценен книжовен паметник, благодарение грижите на другарката Ана Иванова и под редакцията на проф. К. Мирчев, сега биде обнародван под наслов „Троянски дамаскин. Български паметник от XVII в.“ (Издание на БАН. София 1967, 397 страници). Изданието се предхожда от кратък увод (стр. 5—10), предаване текста на паметника (стр. 11—246) и речник (стр. 247—397). Прибавени са и 18 снимки от ръкописа (14 цветни и 4 черни) за запознаване с неговата графика и с художествените му достойства.

Няма спор — така грижовно подготвено издание е ценен принос, улесняващ изследването на историята на българския език и на българската литература. Книгата се

нарежда до поредицата на излезлите досега не много по брой издания от този род, тя ще се използва от наши и чужди учени-слависти.

Върху начина на издаването на текста няма да се изказвам — издателката е възприела един начин, който тя стриктно спазва: слетите думи са разделени, а съкращенията — развързани, като е приложен етимологичният принцип; вмъкнатите букви при възстановяване на думата са заградени в скоби, а свалените в реда надредни букви не се заграждат; ударението се запазва, запазват се главните букви, както и всички препинателни знаци така, както са в ръкописа.

Ще направя няколко бележки върху увода — той е извънредно кратък, не само с оглед обема на цялата книга, но и с оглед на ръкописа, който се обнародва. Можеше и следваше да се направи по-пълнен преглед на научния интерес към този паметник, да се даде, както постъпва проф. Ив. Дуйчев по отношение на „Болонския псалтир“, по-пълна и обоснована езикова характеристика на паметника, неговите връзки с други дамаскини и пр. В това отношение уводът почти с нищо не надминава казаното за ръкописа от предишни изследователи. У колегата Иванова напр. имаме такова условно определяне за мястото, дето Троянският дамаскин е писан: „Въз основа на езиковите особености на Троянския дамаскин трябва да се допусне, че той бил препи-сан в Източна България. Можем да го причислим към средногорския кръг дамаскин, към който се отнасят и двата от издателите — Копривненски и Люблянски“ (стр. 6). Проф. Б. Цонев е категоричен по същия въпрос: „Троянски дамаскин е писан на източно наречие из областта на ясновучните го-

вори около днешната граница на Ъ“ (вж. История, стр. 286).

Разрешаването на този въпрос, разбира се, трябва да стане преди всичко въз основа на езиков материал. Но в случая не са без значение също правописните и палеографски особености на Троянския дамаскин, т. е. да се знае в това отношение с кои други наши дамаскини той е в близост или еднаквост. Още при пръв поглед оказва се, че правописно и палеографски Троянският дамаскин се свързва с дамаскините и ръкописите от Средногорския край, по-точно с тия от Етрополската книжовна школа — Етрополският манастир „Варовице“. Особено голяма е приликата с ръкописите на Аврам Димитриевич, плодovit български книжовник от XVII век.

Желателно е било за отделните слова, намиращи се в Троянския дамаскин, да се каже, кое от тях е печатано по-рано по други дамаскини и в кое издание. Такова указание улеснява научния работник за справки и съпоставки.

Всеки от издателите на тези наши два стари ръкописа е вложил много любов, много труд и сили, вложил е частица от своя живот. И грижите им са възнаградени — делото е налице, поднесени са на науката още два книжовни паметника, заветани ни от нашето Средновековие. Радостно е и това, че те подновяват една позабравена у нас практика за обнародване на стари книжовни творби. Да се надяваме, че в близко време ще се появят и други издания на известни старобългарски книжовни паметници, че ще се засили поредицата „Паметници на старата българска писменост“, подета от Института за литература при БАН.

Боню Ст. Ангелов

КЪМ ЗАДЪЛБОЧЕН ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ПОДХОД

Новата книга¹ на Георги Марков ни представя автора като добре ориентиран литературовед, който прави съзнателни и задълбочени усилия да разкрие специфичните закони на литературното творчество, да проникне в тайните на художественото майсторство, в света на писателя. Плод на теоретическо мислене, книгата има непосредствена близост до сферата на изкуството. В нея не се дават абстрактни логически тълкувания и анализи, а се подхожда конкретно, във връзка с художествените особености на литературните произведения. Пролитчава израстването на автора.

Преди няколко години той издаде книгата „Въпроси на литературния анализ“. Ако я сравним със сегашната, ще видим много общи проблеми и същевременно — една голяма разлика в разработката им. Проявен е стремеж към сложно изследователско отношение, към съвременно научно равнище. Теоретическите интереси на Георги Марков са насочени предимно към проблемите на идейността и художествения анализ, към разкриване сложните отношения на литературата и действителността. Тези въпроси, които имат принципно важно методологическо значение за изясняване същността на художественото творчество, досега винаги са били малко разработвани, във връзка с тях има много неизяснени проблеми. В миналото в тази област се е пла-

¹ Г. Марков, Жизнена правда и художествена правда, изд. Народна просвета, София, 1968 г.